

УДК 338.2:631.1

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.195.177-181>**Нестерчук Ю.О.**

доктор економічних наук

Уманський національний університет садівництва

Nesterchuk Yuliia

Dr of Econ. Sc.

Uman National University of Horticulture

<https://orcid.org/0000-0001-7085-2979>**Голубенко В.І.**

Уманський національний університет садівництва

Holubenko Vladyslav

Uman National University of Horticulture

<https://orcid.org/0009-0003-9204-2098>

РОЗВИТОК ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

У статті досліджено екологізацію аграрного виробництва та виокремлено заходи, що сприяють переходу до використання методів органічного виробництва. Висвітлено переваги органічного виробництва, які формуються за окремими напрямками та споживання органічних продуктів. Розкрито основні показники динаміки органічного руху та структуру внутрішнього ринку органічної продукції в Україні. Виявлено фактори стримування розвитку органічного виробництва. Описано важливість впровадження екологічних програм підприємствами аграрного сектору, які безпосередньо займаються органічним землеробством. Описано іноземну співпрацю в галузі органічного сільського господарства за рахунок надання фінансової допомоги органічним товаровиробникам. Запропоновано впровадження комплексного механізму державної підтримки виробників органічної продукції.

Ключові слова: аграрне виробництво, екологізація, органічна продукція, екологічні програми, державна підтримка, аграрний сектор.

DEVELOPMENT OF ECOLOGICALLY BASED PRODUCTION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Priority is given to the expansion of environmentally friendly agricultural production methods that minimize the harmful impact on the environment. The methods are based on rational nature management and compliance with environmental standards. The article is devoted to the analysis of the features of modern development of agricultural production aimed at ecologization, in order to create competitive advantages for enterprises of the agrarian sector in the conditions of modern challenges. Methods used in the article: theoretical analysis and synthesis of the test material, social and qualitative research methods. The ecologization of agricultural production is investigated, and measures that contribute to the transition to the use of organic production methods are identified. The advantages of organic production, formed in some environmental, economic, social areas, are highlighted. It is substantiated that the production of organic products is important in the context of the transition to ecologically oriented management. It contributes to reducing the negative impact on the environment and supports the sustainable development of the agricultural sector. Their consumption has significant benefits for human health due to the absence of harmful impurities and higher nutritional value. The main indicators of the dynamics of organic movement and the structure of the domestic market of organic products in Ukraine are revealed. The factors restraining the development of organic production and the market of organic products have been identified. The importance of the implementation of environmental programs by enterprises of the agricultural sector is described. These programs are directly engaged in organic farming and focus their activities on minimizing the negative impact on ecosystems and ensuring sustainable productivity. Foreign cooperation in the field of organic agriculture due to the provision of financial assistance to organic producers is described. It is proposed to introduce a comprehensive mechanism of state support for organic producers through economic, environmental and social levers.

Key words: agricultural production, ecologization, organic products, ecological programs, state support, agricultural sector.

JEL classification: I12, Q12, L15.

Постановка проблеми. Аграрний сектор відіграє важливу роль у житті суспільства, забезпечуючи продовольчу безпеку, водночас чинить значний вплив на довкілля. Ця галузь є вразливою до змін у навколишньому середовищі, а виробництво якісної продукції відіграє важливу роль у забезпеченні населення продуктами харчування. Сучасне аграрне виробництво стикається з численними екологічними викликами, які серйозно впливають на природу і здоров'я людей.

Екологізація аграрного виробництва стає вкрай необхідною, оскільки значна частина земельних угідь сільськогосподарського призначення піддається деградації через надмірну інтенсифікацію та екстенсивні методи господарювання, зазнає надмірного механічного та хімічного впливу у зоні бойових дій, безконтрольно використовується на окупованих територіях. Перехід на органічне виробництво продукції із застосуванням інноваційних технологій є важливою відповіддю на ці виклики з метою збереження природних ресурсів і зниженню техногенного навантаження.

У цьому контексті особливо актуальним вбачається масштабування безпечного ведення аграрного виробництва за рахунок зменшення негативного впливу на природне середовище. Важливим напрямом є підтримка сталих практик господарювання, орієнтованих на екологічні стандарти та раціональне використання природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених-економістів досліджували питання екологізації аграрного виробництва, а саме: Н. Бутко [5], І. Гайдучкий, Б. Косович [10], Н. Макарова, А. Малиновський, О. Прутська, О. Попова, В. Резніченко [2], С. Стефанюк. У межах сучасних досліджень теоретичних й практичних аспектів розвитку органічного виробництва заслуговують на увагу праці науковців: Ю. Герасименко, М. Жибак, В. Македон [1], Н. Пришляк [3], К. Прокопенко [7], О. Ульянченко, Г. Христенко, А. Черкашенко [8], В. Чудовська, Д. Шиян, О. Шкуратов.

Підтверджуючи значний прогрес, досягнутий в дослідженнях екологізації аграрного виробництва та обґрунтуванні концепції органічного сільського господарства, слід вказати на існування окремих недостатньо обґрунтованих теоретичних та практичних питань. Зокрема, потребують додаткового вивчення регіональні особливості органічного агровиробництва, специфіка розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції, його впливу на формування достатньої пропозиції безпечних продуктів харчування для населення України.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей сучасного розвитку аграрного виробництва, що орієнтоване на екологізацію для формування конкурентних переваг підприємств аграрного сектору в умовах сьогодення.

Виклад основних результатів дослідження. Процес здійснення екологізації аграрного виробництва передбачає впровадження екологічно безпечних технологій і практик, які спрямовані на збереження природних ресурсів, раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Тому екологізація підприємств аграрного сектору в умовах сьогодення представлена органічним виробництвом, що передбачає перехід на органічні методи господарювання на основі системи спеціальних заходів (табл. 1) та виробництво органічної продукції, сприяючи реалізації концепції здорового способу життя та правильного харчування. Тому екологоорієнтована діяльність аграрних підприємств передбачає ведення такого виробництва, яке тісно пов'язане з екологічними аспектами використання сільськогосподарських екосистем. Органічне виробництво стає життєво необхідним напрямом сільського господарства, що поєднує традиційні методи, інновації та наукові досягнення з метою поліпшення стану довкілля, збереження здоров'я нації, підвищення якості життя.

Таблиця 1

Заходи, що сприяють переходу на органічні методи господарювання

Заходи, що застосовуються у рослинництві	Заходи, що застосовуються у тваринництві
<ul style="list-style-type: none"> – відмова від використання фунгіцидів, гербіцидів, штучних добрив та антибіотиків виключає використання хімічно синтезованих речовин, консервантів, штучних барвників, гормонів, антибіотиків, ароматизаторів, стабілізаторів, – підсилювачів смаку, кольору, стимуляторів росту; – застосування рослинних відходів як добрив; – використання сівозмін для відновлення ґрунту; – застосування біологічних способів захисту рослин; – використання замкнутого циклу землеробства (рослинництво – корм, скотарство – добрива); – абсолютна заборона на використання ГМО. 	<ul style="list-style-type: none"> – відмова від цілорічного стійлового утримання; – обов'язковий випас худоби на природних пасовищах; – невикористання синтетичних кормових добавок та гормонів; – заборона на превентивне використання антибіотиків та гормонів росту; – використання сільськогосподарських тварин, стійких до захворювань та найбільш адаптованих до місцевих умов проживання; – використання замкнутого циклу скотарства (рослинництво – корм, скотарство – добрива); – підтримка різноманітності видів, залучених у виробництво; – абсолютна заборона на використання у розведенні тварин генної інженерії.

Джерело: сформовано авторам на основі [1-2]

У цілому, органічне сільське господарство представляє собою комплексний підхід, який гармонійно поєднує перевірені часом методи з сучасними науковими досягненнями задля покращення екологічного стану, зміцнення здоров'я людей та підвищення рівня їхнього життя та має свої переваги, які формуються за

екологічними, економічними, соціальними напрямками [3]. Виробництво органічної продукції можливе за її окремими типами, а саме: органічне рослинництво, органічне тваринництво, органічне виробництво продуктів харчування. Крім того органічно вважається та продукція, яка виготовлена відповідно до

затверджених стандартів, а її виробництво отримало органічну сертифікацію у визначеному порядку. Відповідно така продукція, яка пройшла процес сертифікації маркується належним чином та на її етикетці обов'язково наноситься логотип та інформація про орган сертифікації.

Органічні продукти є важливими в умовах переходу на екологоорієнтоване виробництво, адже вони сприяють зменшенню негативного впливу на довкілля та підтримують сталий розвиток аграрного сектору, оскільки органічне землеробство зменшує залежність від синтетичних хімікатів і стимулює розвиток біорізноманіття, забезпечуючи гармонійний баланс між природними ресурсами та людською діяльністю. Крім того виробництво та споживання органічних продуктів має низку переваг, а саме:

1. відрізняється високими смаковими якостями, не містить шкідливих домішок і позитивно впливає на здоров'я;

2. безпечно для людини та довкілля, не містить нітратів, важких металів чи залишків хімічних речовин;

3. не містить хвороботворних мікроорганізмів, паразитів чи алергенів;

4. не містить ГМО та продуктів на їх основі;

5. при переробці зберігають натуральні властивості, без використання синтетичних добавок;

6. вживання сприяє збереженню ґрунтів, біорізноманіття та здоров'я тварин.

Нині незначна частина від світового обсягу земель задіяна в органічному аграрному виробництві, однак численні переваги його сталості, а також зростання попиту на цю продукцію на світових ринках є факторами, що зумовлюють його розвиток і в Україні, адже наша країна володіє значним потенціалом ресурсів, що може бути задіяний для виробництва якісної та конкурентоспроможної на міжнародних та вітчизняних ринках органічної продукції. В 2023 р. в Україні було зареєстровано 481 органічних операторів (з них сільгоспвиробників 383), що на 22,0 % менше проти кількості 2019 р. та на 4,2 % більше порівняно з 2022 р. із загальною площею сільськогосподарських угідь в розмірі 471176 га, яка протягом аналізованого періоду має тенденцію до збільшення (табл. 2).

Таблиця 2

Основні показники динаміки органічного руху в Україні

Показники	2019р.	2020р.	2021р.	2022р.	2023р.	Відношення, %	
						2023 до 2019 р.	2023 до 2022 р.
Площа, га	467980	462225	422299	263619	471176	100,7	178,7
в т.ч. з органічним статусом	384529	410583	370110	246126	390923	101,7	158,8
Кількість органічних операторів	617	549	528	462	481	78,0	104,1
з них сільгосп- виробники	470	419	418	380	383	81,5	100,8
Питома вага сертифікованих органічних площ у загальному обсязі с.-г. угідь країни, %	1,13	1,12	1,02	0,64	1,14	100,9	178,1
Середній розмір одного господарства під органічним землеробством, га	759	842	800	571	980	129,1	171,6

Джерело: сформовано автором на основі джерела [4]

Питома вага сертифікованих органічних площ у загальному обсязі сільськогосподарських угідь у межах країни останнього досліджуваного року має найвище значення і складає 1,14. Середній розмір одного господарства під органічним землеробством коливається за аналізованими роками, проте в 2023 р. становить 980 га, що на 29,1 % та 71,6 % вище проти рівня 2019 та 2022 років відповідно.

Всього на внутрішньому ринку України в 2023 р. реалізовано 7257 т органічної продукції власного виробництва на суму 982 млн грн (еквівалент 27 млн дол. США за середньозваженим курсом НБУ в 2023 р.), рис. 1. Проте залишається фактом експортна орієнтація органічних сільгосптоваровиробників до таких країн як Нідерланди, Австрія, Німеччина, Італія, Польща, Чехія, особливо круп'яних та зернобобових культур (кукурудза, соя, пшениця), олійних культур (соняшник та продукти його переробки, ріпак), а також ягід (чорниця заморожена).

Важливим на сьогодні є впровадженням

різноманітних екологічних програм, зокрема і підприємствами сільськогосподарського виробництва, що передбачають модернізацію виробничого процесу за допомогою сучасного передового обладнання, яке сприяє випуску вітчизняної конкурентоспроможної екологічної продукції [5]. Такими підприємствами в галузі аграрного сектору, що потрапляють з року в рік до ТОП кращих екопрограм здійснюваних в Україні є Kernel, ПП «Агроєкологія», Холдинг МХП [6], які безпосередньо впроваджують стандарти органічного землеробства, спрямовані на мінімізацію негативного впливу на екосистеми та забезпечення стійкої продуктивності. Крім того, екологічні програми представлених підприємств аграрного сектору сприяють розвитку технологій переробки органічних відходів для отримання біодобрив і біогазу, що забезпечує додаткові екологічні та економічні вигоди. Підприємства також стимулюють зростання попиту на органічну продукцію, відкриваючи нові ринки і розвиваючи сертифікаційні системи відповідно до міжнародних стандартів.

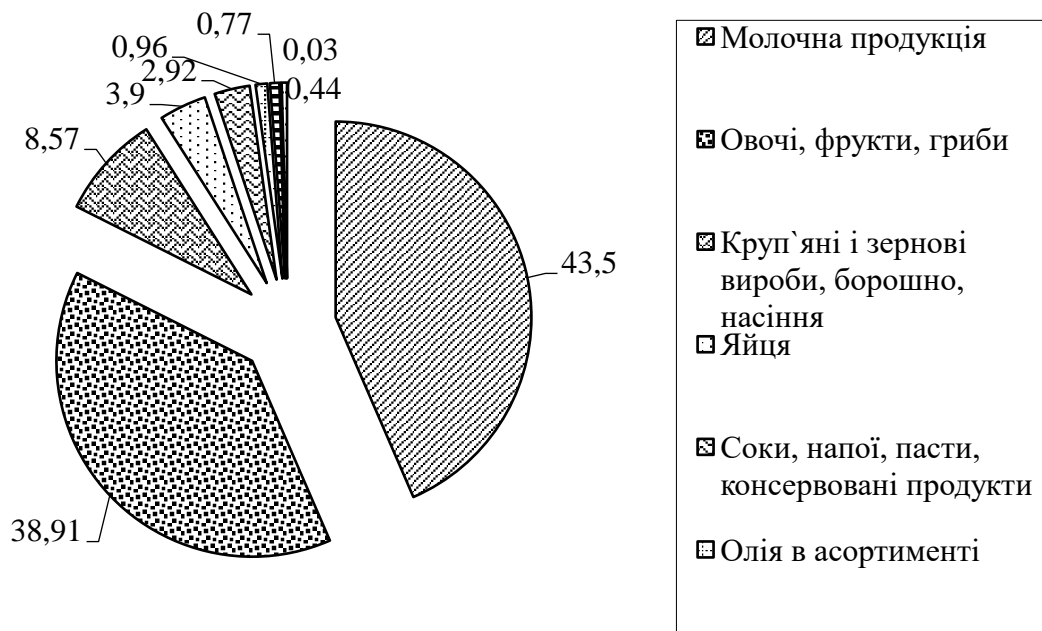

Рис. 1. Структура внутрішнього ринку органічної продукції України, 2023 р.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [4]

Однак в Україні розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції стримується низкою факторів, а саме [7; 8]: низьким рівнем обізнаності споживачів про властивості органічних продуктів; недостатньою кількістю кваліфікованих спеціалістів із її вирощування; наявністю проблем з логістики щодо регулярності постачання та сертифікації логістичних центрів; значно вищою вартістю порівняно із продукцією традиційного виробництва; можливими додатковими фінансовими втратами та ризиками, які залежать від процесів організації та виробництва органічної продукції; недостатністю підтримки з боку держави органічних виробників; військові дії на території країни, що обмежують доступ до земельних ресурсів.

Попри війну, українські аграрії, зокрема органічні товаровиробники, продовжують працювати навіть на близьких до воєнних дій територіях. Органічне виробництво в Україні має значний потенціал, і важливою є підтримка з боку іноземних партнерів, зокрема Німеччини. З 2016 р. діє проєкт «Німецько-українська співпраця в галузі органічного сільського господарства», що з початком війни активізував свою діяльність, зокрема через фінансову допомогу органічним товаровиробникам. У 2023 р. понад 115 українських аграрних суб'єктів підприємництва отримали компенсацію за сертифікацію органічного виробництва, що є важливою підтримкою для подальшого розвитку галузі [9].

Загалом органічне агровиробництво має великий потенціал для покращення економічного, соціального та екологічного стану у світі та в Україні зокрема. Збільшення обсягів органічного виробництва сприятиме комплексному розвитку сільських територій, поліпшенню якості та безпечності харчування населення [2]. Задля збільшення обсягів виробництва органічної продукції підприємств аграрного сектору та стимулювання внутрішнього попиту на неї необхідно впровадити комплексний механізм державної підтримки

сільськогосподарських товаровиробників органічного напрямку спрямування через економічні, екологічні та соціальні важелі. Зокрема, економічними важелями і стимулами можуть виступати пільгове оподаткування та кредитування, пільгові ціни на послуги і засоби виробництва, державне страхування, виплати у вигляді дотацій, компенсацій. В свою чергу екологічні важелі слід застосовувати до забруднювачів навколишнього середовища через зниження цін на екологічно забруднену продукцію, систему штрафних санкцій за нераціональне використання природних ресурсів. У межах соціального напрямку відбуватиметься інформування населення щодо корисності та безпечності такої продукції.

Крім того, виробництво органічної продукції приносить сільськогосподарським виробникам значно вищі прибутки порівняно з традиційним завдяки вищим ринковим цінам на органічну продукцію та преміям, а також нижчій собівартості, що забезпечує значну різницю у чистому прибутку. Це досягається через комбінацію премій, знижених витрат на виробництво та вищих урожаїв і цін. Крім того екологічне виробництво приносить вигоду господарюючим суб'єктам завдяки раціональному споживанню сировини та енергоресурсів забезпечуючи скорочення виробничих витрат, одночасно сприяючи екологічній корисності та створюючи додану вартість [10].

Для досягнення бажаних екологічних та економічних результатів у сфері органічного виробництва необхідно запровадити цілісну систему стимулювання та регулювання екологічного землеробства в Україні. Перехід до екологічних методів господарювання в аграрному секторі стає фундаментальною стратегією зміцнення ринкових позицій підприємств. Цей процес охоплює виробництво безпечної продукції, зменшення екологічного навантаження на природні системи та впровадження інноваційних екотехнологій, що

забезпечують самовідновлення природного середовища.

Висновки. Розвиток екологоорієнтованого виробництва в аграрному секторі – це шлях до створення стійких агроєкосистем, які забезпечують не лише виробництво аграрно-промислової продукції, а й збереження природних ресурсів та екологічної рівноваги. Їх можна назвати інвестиціями в майбутнє, які дозволять аграрному сектору відповідати на глобальні виклики та забезпечувати продовольчу безпеку в умовах зміни

клімату та зростаючого попиту на якісні та безпечні продукти харчування.

Незважаючи на низку проблем розвитку й функціонування органічної складової аграрного сектору, функціонування суб'єктів підприємництва органічного напрямку забезпечує захист навколишнього середовища від хімічного забруднення, запобігає виснаженню ґрунтів та задовольняє зростаючий попит споживачів на високоякісну екологічно чисту продукцію.

Список використаних джерел:

1. Makedon V.V. (2023). Development of the Strategic Management System of International Companies on the Basis of Cross-functional Approach. *European Journal of Management Issues*, No. 31(3). Pp. 177-187. DOI: <https://doi.org/10.15421/192315>
2. Резніченко В.П., Коломієць Л.В., Стефанюк С.В. (2024). Органічне сільське господарство: виклики та перспективи розвитку. *Аграрні інновації*, № 23. С. 134-139. DOI: <https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2024.23.20>
3. Пришляк Н.В. (2018). Сучасний стан і перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, № 5. С. 25-36.
4. Інфографіка. *Organikinfo*. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/>
5. Бутко Н.В. (2023). Особливості формування маркетингу екоорієнтованого підприємства. *Соціальна економіка*, Вип. 66. С. 32-40. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2023-66-04>
6. ТОП-25 кращих екопрограм компаній. (2021). *Ds dsnews.ua*. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/top-25-luchshih-ekoprogramm-kompaniy-22022021-416268>
7. Прокопенко К., Удова Л. (2022). Сучасний стан та перспективи розвитку органічного виробництва в Україні: із думкою про майбутнє. *Економіка і прогнозування*, № 1. С. 160-176. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.01.160>
8. Черкашенко А. (2023). Сучасний стан та перспективи розвитку «зеленої» економіки аграрного сектору України. *Věda a perspektivy*, № 4(23). С. 52-61. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-4\(23\)-52-61](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-4(23)-52-61)
9. Підтримка українських органічних виробників. *Федерація органічного руху України*. URL: <https://organic.com.ua/pidtrymka-ukrayinskyh-organichnyh-vyrobnykiv/>
10. Косович Б. (2021). Екологізація як напрям інноваційного розвитку підприємництва. *Підприємництво та інновації*, Вип. 17. С. 60-65. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/17.12>

References:

1. Makedon, V.V. (2023). Development of the Strategic Management System of International Companies on the Basis of Cross-functional Approach. *European Journal of Management*, Iss. 31(3). Pp. 177-187. DOI: <https://doi.org/10.15421/192315>. [in English].
2. Reznichenko, V.P., Kolomiiets, L.V. & Stefaniuk, S.V. (2024). Orhanichne silske hospodarstvo: vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Organic agriculture: challenges and prospects for development]. *Agricultural innovations*, No. 23. С. 134-139. DOI: <https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2024.23.20>. [in Ukrainian].
3. Pryshliak, N.V. (2018). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini [Current state and prospects for the development of the organic products market in Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, No. 5. С. 25-36. [in Ukrainian].
4. Infografika [Infographics]. *Organikinfo*. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/>. [in Ukrainian].
5. Butko, N.V. (2023). Osoblyvosti formuvannia marketynhu ekoorientovanoho pidpriemstva [Peculiarities of the formation of marketing of an eco-oriented enterprise]. *Social economy*, No. 66. Pp. 32-40. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2023-66-04>. [in Ukrainian].
6. TOP-25 krashchykh ekoprogram kompanii [TOP-25 best eco-programs of companies]. (2021). *Ds dsnews.ua*. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/top-25-luchshih-ekoprogramm-kompaniy-22022021-416268>. [in Ukrainian].
7. Prokopenko, K. & Udova, L. (2022). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva v Ukraini: iz dumkoiu pro maibutnie [Current status and prospects for the development of organic production in Ukraine: with a view to the future]. *Economics and forecasting*, No. 1. Pp. 160-176. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.01.160>. [in Ukrainian].
8. Cherkashchenko, A. (2023). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku «zelenoi» ekonomiky ahrarnoho sektoru Ukrainy [Current status and prospects for the development of the "green" economy of the agricultural sector of Ukraine]. *Věda a perspektivy*, No. 4(23). Pp. 52-61. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-4\(23\)-52-61](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-4(23)-52-61). [in Ukrainian].
9. Pidtrymka ukrainskykh orhanichnykh vyrobnykiv [Support for Ukrainian organic producers]. *Federation of Organic Movement of Ukraine* URL: <https://organic.com.ua/pidtrymka-ukrayinskyh-organichnyh-vyrobnykiv/>. [in Ukrainian].
10. Kosovych, B. (2021). Ekologizatsiia yak napriam innovatsiinoho rozvytku pidpriemnytstva [Greening as a direction of innovative development of entrepreneurship]. *Entrepreneurship and Innovation*, No. 17. Pp. 60-65. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/17.12>. [in Ukrainian].